

Arşiv Kaynak Tarama Dergisi

Archives Medical Review Journal

DERLEME/REVIEW

Bulaşıcı Hastalıkların Türkiye’de ve Dünyada Güncel Durumu ve Türkiye’de Bulaşıcı Hastalık Kontrol Programları

Current Situation of Communicable Diseases in Turkey and in the World and Communicable Disease Control Programs in Turkey

Elif Nur Yıldırım Öztürk¹, Mehmet Uyar²

¹Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Halk Sağlığı ABD-Epidemiyoloji Birimi, Ankara, Turkey

²Necmettin Erbakan Üniversitesi Meram Tıp Fakültesi Halk Sağlığı ABD, Konya, Turkey

ABSTRACT

Throughout history, communicable diseases have created serious problems for humanity. In this review, it is aimed to prepare a resource that presents the current situation of communicable diseases in Turkey and in the world and that contains the communicable disease control programs in Turkey. In 2019, 36.8% of all deaths in Turkey were caused by circulatory system diseases, 18.4% by neoplasms and 8.5% by infectious diseases. When deaths from communicable diseases are examined, it is seen that deaths from pneumonia and sepsis are prominent in both genders. In Turkey, AIDS incidence rate was 0.06, measles incidence rate was 0.74, tuberculosis incidence rate was 10.6 and malaria incidence rate was 0.16 per hundred thousand people in 2020. For 2019, DALYs (Disability-adjusted life years) attributed to communicable diseases in Turkey were 0.08%, which is quite low compared to DALYs attributed to non-communicable diseases (83.5%). The frequency of deaths because of communicable diseases worldwide for 2019 is 13.81% of all deaths, with 4.41%, the largest share belongs to lower respiratory tract infections. In 2019, the total incidence of communicable diseases was 337.91 per hundred thousand people worldwide. When DALYs of communicable diseases are examined, DALYs related to communicable diseases were 16.49% worldwide. There are national control programs in Turkey of Legionnaires' disease, viral hepatitis, HIV/AIDS, healthcare-associated infections, influenza, zoonoses, and tuberculosis. Communicable diseases continue to exist and influence as a public health problem both in the world and in Turkey.

Keywords: Communicable disease, mortality, incidence rate, DALY, control programme.

ÖZET

Tarih boyunca bulaşıcı hastalıklar insanlık için ciddi sorunlar oluşturmuştur. Bu derlemede Türkiye’de ve dünyada bulaşıcı hastalıkların güncel durumunu ortaya koyan ve Türkiye’deki bulaşıcı hastalık kontrol programlarını bir arada bulunduran bir kaynağın oluşturulması amaçlanmıştır. Türkiye’de 2019 yılı için dolaşım sistemi hastalıkları tüm ölümlerin %36,8’ini, neoplazmlar %18,4’ünü ve bulaşıcı hastalıklar %8,5’ini oluşturmaktadır. Bulaşıcı hastalıklardan ölümler incelendiğinde her iki cinsiyette de pnömoniden ve sepsisten ölümlerin ön plana çıktığı görülmektedir. Türkiye’de 2020 yılı için yüz bin kişide AIDS insidans hızı 0,06, kızamık insidans hızı 0,74, tüberküloz insidans hızı 10,6 ve sıtma insidans hızı 0,16’dır. 2019 yılı için Türkiye’de bulaşıcı hastalıklara atfedilen DALY’ler (Engelliliğe ayarlanmış yaşam yılları) %0,08 olup, bu oran bulaşıcı olmayan hastalıklara atfedilen DALY’lere (%83,5) kıyasla oldukça düşüktür. Dünya genelinde 2019 yılı için bulaşıcı hastalıklara bağlı ölümlerin sıklığı tüm ölümlerin %13,81’i olup, %4,41 ile en büyük pay alt solunum yolu enfeksiyonlarına aittir. Dünya genelinde 2019 yılı için bulaşıcı hastalıkların toplam insidansı yüz bin kişide 337,91’dir. Bulaşıcı hastalıkların DALY’leri incelendiğinde Dünya genelinde bulaşıcı hastalıklara bağlı DALY’ler %16,49’dur. Türkiye’de Lejyoner hastalığı, viral hepatitler, HIV/AIDS, sağlık hizmeti ilişkili enfeksiyonlar, influenza, zoonozlar ve tüberküloz kontrolü için ulusal programlar bulunmaktadır. Bulaşıcı hastalıklar hem dünya genelinde hem de Türkiye’de bir halk sağlığı sorunu olarak varlığını ve etkisini sürdürmektedir.

Anahtar kelimeler: Bulaşıcı hastalık, mortalite, insidans hızı, DALY, kontrol programı.

Giriş

Tarih boyunca bulaşıcı hastalıklar insanlık için ciddi sorunlar oluşturmuştur. Geçmişten günümüze pek çok bulaşıcı hastalık salgını yaşanmıştır. Veba, kolera, lepra, tifo, tifüs, çiçek, influenza, sarı humma, sıtma, sifiliz,

ebola, tüberküloz, HIV/AIDS, SARS, MERS ve COVID-19 bu salgın durumlarının örnekleridir^{1,2}. Bireyi, aileyi ve toplumu etkileyen bulaşıcı hastalıklar toplumsal huzurun bozulmasına; ölüm ve sakatlıkların görülmesine; sağlık harcamalarının artmasına, iş gücü kaybı ve iş veriminin düşmesi gibi doğrudan ve dolaylı ekonomik kayıplar yaşanmasına yol açar²⁻⁴.

Bu derlemede Türkiye’de ve dünyada bulaşıcı hastalıkların güncel durumunu ortaya koyan ve Türkiye’deki bulaşıcı hastalık kontrol programlarını bir arada bulunduran bir kaynağın oluşturulması amaçlanmıştır.

Türkiye’de Bulaşıcı Hastalıkların Durumu

Türkiye’de hem 2016 hem de 2019 yılları için en sık ölüm nedeni dolaşım sistemi hastalıkları olarak bildirilmiş olup, bunu benign ve malign neoplazmlar izlemektedir. Bulaşıcı hastalıklara bağlı ölümler daha alt sıralarda yer almaktadır (Tablo 1)^{5,6}.

Tablo 1. 2016 ve 2019 yılları için Türkiye’de cinsiyete göre ölüm sayıları ile bulaşıcı hastalıklardan ölümler^{5,6}

	2016	2019
Toplam ölüm sayısı	397.037	435.941
Dolaşım sistemi hastalıklarına bağlı ölüm sayısı	159.194	160.263
Neoplazmlara bağlı ölüm sayısı	79.160	80.186
Bulaşıcı hastalıklara bağlı ölüm sayısı	20.547	37.055
Pnömoni	12.695	25.354
Sepsis	5.703	10.428
Tüberküloz	534	391
Viral hepatitler	707	332
İshal ve gastroenterit	428	202
Akut solunum yolu enfeksiyonları ve influenza	232	78
Menenjit	138	147
HIV/AIDS	91	103
Meningokok enfeksiyonları	19	20

Tablo 1’deki ölüm sayılarından hesapla, 2016 yılı için bulaşıcı hastalıklardan ölümler tüm ölümlerin %5,1’ini ve 2019 yılı için %8,5’ini oluşturmaktadır. Bulaşıcı hastalıklardan ölümler incelendiğinde pnömoniden ve sepsisten ölümlerin ön plana çıktığı, diğer sebeplerin daha geride kaldığı, ayrıca 2016’dan 2019’a geldiğinde pnömoni vaka sayısının iki kat arttığı görülmektedir^{5,6}.

Türkiye’de yüz bin kişide AIDS insidans hızı 0,13 (2016) ve 0,06 (2020); kızamık insidans hızı 0,01 (2016) ve 0,74 (2020); tüberküloz insidans hızı 15,3 (2016) ve 10,6 (2020), sıtma insidans hızı 0,26 (2016) ve 0,16 (2020)’dir. Kızamık insidans hızında 2016’dan 2020’ye bir artış dikkati çekmektedir. Bazı bulaşıcı hastalıklara ait vaka sayıları Tablo 2’de sunulmuştur^{7,8}.

Tablo 2. 2016 ve 2019 yılları için Türkiye’de bazı bulaşıcı hastalık vaka sayıları^{7,8}

Bulaşıcı hastalıklar	2016			2020		
	Yerli vaka	Yabancı vaka	Toplam vaka	Yerli vaka	Yabancı vaka	Toplam vaka
AIDS (yeni)	94	9	103	36	10	46
Kızamık (yeni)	0	9	9	316	301	617
Tüberküloz (yeni ve nüks)	11.305	881	12.186	7.423	1.407	8.830
Sıtma (yeni)	0	209	209	0	135	135

Türkiye genelinde 2016 yılında hastane yatışlarının %2,6’sı ve 2018 yılında hastane yatışlarının %2,3’ü ‘bazı enfeksiyöz ve paraziter hastalıklar’ ICD-10 ana tanı grubu nedeniyle gerçekleşmiştir⁹.

2016 yılında 0-6 yaş grubundaki çocukların son 6 ay içinde yaşadıkları sağlık sorunlarından %42,6 üst solunum yolu enfeksiyonları (ÜSYE), ishal %32,3, alt solunum yolu enfeksiyonları (ASYE) %11,1, döküntülü hastalıklar (kızamık, kabakulak gibi) %9,2 ve idrar yolu enfeksiyonları (İYE) %4,1’dir. 7-14 yaş grubu çocukların son 6 ay içerisinde yaşadıkları sağlık sorunlarından %7,9’u enfeksiyon hastalıklarıdır. 15 yaş ve üzeri kişilerin son 12 ay içinde yaşadığı sağlık sorunları içerisinde bulaşıcı hastalıklar bulunmamaktadır⁷. 2019 yılında 0-6 yaş çocukların son 6 ay içinde yaşadıkları başlıca sağlık sorunlarından %35,9’u ÜSYE, %28,7’si ishal, %9,5’i ASYE ve %4,2’si İYE’dir. 7-14 yaş çocukların son 6 ay içinde yaşadıkları başlıca sağlık

sorunlarından %29,4'ü ÜSYE, %18,3'ü ishal ve %6,5'i ASYE'dir. 15 yaş ve üzeri kişilerde son 12 ay içerisinde yaşanan başlıca sağlık sorunları içerisinde bulaşıcı hastalıklar yer almamaktadır. Buradan yorumla bulaşıcı hastalıklar 15 yaş ve üzeri gruba kıyasla, 0-14 yaş grubunda daha sık olarak izlenmektedir ve zaman içerisinde benzer bir seyir izlemiştir⁹.

2016 ve 2019 yılları için Türkiye'de bulaşıcı hastalıklara atfedilen DALY'ler (Engelliliğe ayarlanmış yaşam yılları) yaklaşık %0,04 olup, Türkiye'de bulaşıcı olmayan hastalıklara atfedilen DALY'lere (sırasıyla %81,7 ve %83,5) kıyasla oldukça düşüktür (Tablo 3)¹⁰.

Tablo 3. 2016 ve 2019 yılları için Türkiye'de bulaşıcı hastalıklara bağlı DALY'ler (%)¹⁰

Bulaşıcı hastalıklar	2016	2019
Tüberküloz	0,0019	0,0017
ASYE	0,0162	0,0158
ÜSYE	0,0051	0,0050
Enterik enfeksiyonlar	0,0091	0,0093
Tropikal enfeksiyonlar	0,0008	0,0007
Sıtma	0,0000	0,0000
HIV dışı cinsel yolla bulaşan enfeksiyonlar	0,0007	0,0007
HIV/AIDS	0,0006	0,0006
Diğer enfeksiyonlar	0,0052	0,0046
Toplam	0,0396	0,0384

Dünyada Bulaşıcı Hastalıkların Durumu

Dünya genelinde 2019 yılı için en sık ölüm nedenleri sırasıyla iskemik kalp hastalıkları, inme, kronik obstrüktif akciğer hastalığı (KOAH), ASYE, neonatal sorunlar, trakea-bronş-akciğer kanserleri, ishali hastalıklar, Alzheimer ve diğer demanslar, diyabet ve siroz ve diğer karaciğer hastalıklarıdır. Dünya geneli ve gelir durumuna göre en sık ölüm nedenleri Tablo 4'te ve Tablo 5'te gösterilmiştir¹¹.

Tablo 4. 2016 yılı için dünya geneli ve gelir durumuna göre en sık 10 ölüm nedeni¹¹

Sıra numarası	Dünya geneli	Düşük gelir	Düşük-orta gelir	Orta gelir	Yüksek-orta gelir	Yüksek gelir
1	İskemik kalp h	Neonatal sorunlar	İskemik kalp h	İskemik kalp h	İskemik kalp h	İskemik kalp h
2	İnme	İshali h	İnme	İnme	İnme	İnme
3	KOAH	ASYE	KOAH	KOAH	Trakea-bronş-akciğer kanserleri	Trakea-bronş-akciğer kanserleri
4	ASYE	İskemik kalp h	Neonatal sorunlar	Trakea-bronş-akciğer kanserleri	KOAH	Alzheimer ve diğer demanslar
5	Neonatal sorunlar	Sıtma	İshali h	ASYE	Alzheimer ve diğer demanslar	KOAH
6	Trakea-bronş-akciğer kanserleri	İnme	ASYE	Diyabet	ASYE	ASYE
7	İshali h	Tüberküloz	Tüberküloz	Böbrek h	Kolorektal kanserler	Kolorektal kanserler
8	Alzheimer ve diğer demanslar	HIV/AIDS	Siroz ve diğer karaciğer h	Trafik kazaları	Mide kanseri	Böbrek h
9	Diyabet	KOAH	Diyabet	Siroz ve diğer karaciğer h	Siroz ve diğer karaciğer h	Siroz ve diğer karaciğer h
10	Siroz ve diğer karaciğer h	Konjenital defektler	HIV/AIDS	Hipertansif kalp h	Diyabet	Diyabet

Tablo 5. 2019 yılı için dünya geneli ve gelir durumuna göre en sık 10 ölüm nedeni¹¹

Sıra numarası	Dünya geneli	Düşük gelir	Düşük-orta gelir	Orta gelir	Yüksek-orta gelir	Yüksek gelir
1	İskemik kalp h	Neonatal sorunlar	İskemik kalp h	İskemik kalp h	İskemik kalp h	İskemik kalp h
2	İnme	İshalli h	İnme	İnme	İnme	İnme
3	KOAH	ASYE	KOAH	KOAH	Trakea-bronş-akciğer kanserleri	Trakea-bronş-akciğer kanserleri
4	ASYE	İskemik kalp h	Neonatal sorunlar	Trakea-bronş-akciğer kanserleri	KOAH	Alzheimer ve diğer demanslar
5	Trakea-bronş-akciğer kanserleri	İnme	ASYE	Diyabet	Alzheimer ve diğer demanslar	KOAH
6	Neonatal sorunlar	Sıtma	İshalli h	ASYE	Kolorektal kanserler	ASYE
7	Alzheimer ve diğer demanslar	Tüberküloz	Tüberküloz	Böbrek h	ASYE	Kolorektal kanserler
8	Diyabet	HIV/AIDS	Siroz ve diğer karaciğer h	Siroz ve diğer karaciğer h	Mide kanseri	Böbrek h
9	İshalli h	KOAH	Diyabet	Trafik kazaları	Diyabet	Diyabet
10	Siroz ve diğer karaciğer h	Konjenital defektler	Böbrek h	Hipertansif kalp h	Hipertansif kalp h	Pankreas kanseri

Tablo 4 ve Tablo 5 incelendiğinde gelir durumundan bağımsız olarak dünya genelindeki en sık on ölüm nedeninden ikisi (ASYE ve ishaller hastalıklar) bulaşıcı hastalıklar grubundadır. Gelir durumuna göre ise düşük gelir grubundaki ülkelerde beş; düşük-orta gelir grubundaki ülkelerde dört; orta, yüksek-orta ve yüksek gelir gruplarında bir ölüm nedeni bulaşıcı hastalıklar grubunda yer almaktadır¹¹.

Dünya genelinde 2019 yılı için bulaşıcı hastalıklara bağlı ölümlerin sıklığı tüm ölümlerin %13,81'i olup, %4,41 ile en büyük pay ASYE'ye aittir. Düşük gelir düzeyine sahip ülkelerde ölümlerin üçte bir kadarı bulaşıcı hastalık nedenlidir. Gelir düzeyi arttıkça bulaşıcı hastalığa bağlı ölümler azalmakla birlikte, yüksek gelir gruplarında ASYE'ye bağlı ölümlerin yüksek sıklığını sürdürmesi dikkat çekicidir. Dünya genelinde ve gelir düzeyine göre bulaşıcı hastalıklara bağlı ölümlerin sıklığı Tablo 6'da sunulmuştur¹².

Tablo 6. 2016 ve 2019 yılları için dünya geneli ve gelir durumuna göre her iki cinsiyet ve tüm yaş gruplarında bulaşıcı hastalıklardan ölüm sıklığı (%)¹²

Bulaşıcı hastalıklar	Dünya geneli		Düşük gelir		Düşük-orta gelir		Orta gelir		Yüksek-orta gelir		Yüksek gelir	
	2016	2019	2016	2019	2016	2019	2016	2019	2016	2019	2016	2019
Tüberküloz	2,29	2,09	4,97	4,77	4,31	3,95	1,79	1,60	0,52	0,46	0,16	0,16
ASYE	4,62	4,41	8,65	8,20	5,36	5,03	3,45	3,30	2,86	2,79	4,25	4,32
ÜSYE	0,02	0,02	0,06	0,05	0,02	0,01	0,02	0,01	0,01	0,01	0,00	0,00
Enterik enfeksiyonlar	3,41	3,09	10,55	9,96	6,16	5,54	1,54	1,42	0,31	0,29	0,36	0,34
Tropikal enfeksiyonlar	0,19	0,08	0,46	0,47	0,29	0,28	0,15	0,64	0,07	0,07	0,01	0,00
Sıtma	1,21	1,14	5,63	5,23	1,21	1,24	0,46	0,48	0,06	0,06	0,00	0,00
HIV dışı cinsel yolla bulaşan enfeksiyonlar	0,17	0,16	0,62	0,64	0,20	0,19	0,10	0,09	0,03	0,02	0,01	0,01
HIV/AIDS	1,83	1,53	4,20	3,46	2,37	2,07	2,06	1,75	0,53	0,44	0,13	0,12
Diğer enfeksiyonlar	1,48	1,29	4,91	4,51	2,06	1,78	0,82	0,71	0,29	0,26	0,20	0,20
Toplam	15,22	13,81	40,05	37,29	21,98	20,09	10,39	10,00	4,68	4,40	5,12	5,15

Dünya genelinde 2016 yılı için bulaşıcı hastalıkların toplam insidansı yüz bin kişide 64,81 ve 2019 yılı için 64,97'dir. ÜSYE hariç diğer tüm bulaşıcı hastalık türleri gelir durumu yükseldikçe azalmakta olup ÜSYE'ler bütün gelir gruplarında benzer insidansa sahiptir. Dünya genelinde ve gelir düzeyine göre bulaşıcı hastalık insidansları Tablo 7'de sunulmuştur¹³.

Tablo 7. 2016 ve 2019 yılları için dünya geneli ve gelir durumuna göre her iki cinsiyet ve tüm yaş gruplarında bulaşıcı hastalık insidansları (yüz bin kişide)¹³

Bulaşıcı hastalıklar	Dünya geneli		Düşük gelir		Düşük-orta gelir		Orta gelir		Yüksek-orta gelir		Yüksek gelir	
	2016	2019	2016	2019	2016	2019	2016	2019	2016	2019	2016	2019
Tüberküloz	0,02	0,02	0,03	0,03	0,03	0,03	0,02	0,02	0,01	0,01	0,00	0,00
ASYE	1,19	1,22	1,33	1,31	1,43	1,47	1,20	1,23	1,06	1,09	0,78	0,77
ÜSYE	44,07	43,72	39,03	39,11	41,38	40,88	45,44	44,79	45,28	44,72	51,20	51,77
Enterik enfeksiyonlar	15,87	16,41	21,48	21,92	20,01	20,46	14,33	15,08	13,33	13,91	8,62	8,59
Tropikal enfeksiyonlar	0,15	0,14	0,11	0,11	0,26	0,24	0,17	0,17	0,10	0,11	0,02	0,02
Sıtma	0,58	0,58	2,49	2,26	0,58	0,62	0,16	0,19	0,02	0,02	0,00	0,00
HIV dışı cinsel yolla bulaşan enfeksiyonlar	1,90	1,92	1,75	1,77	1,66	1,69	2,32	2,32	2,14	2,18	1,29	1,27
HIV/AIDS	0,01	0,00	0,01	0,01	0,01	0,00	0,01	0,01	0,00	0,00	0,00	0,00
Diğer enfeksiyonlar	1,02	0,96	1,58	1,48	1,12	1,03	1,03	0,95	0,77	0,73	0,52	0,49
Toplam	64,81	64,97	67,81	68	66,48	66,42	64,68	64,76	62,71	62,77	62,43	62,91

Bulaşıcı hastalıkların DALY'leri incelendiğinde dünya genelinde bulaşıcı hastalıklara bağlı DALY'ler 2016 yılı için %18,27 ve 2019 yılı için %16,49'dur. Gelir düzeyi arttıkça bulaşıcı hastalıklara bağlı DALY'ler azalmakla beraber, ÜSYE'lere bağlı yüksek gelir grupları arasında benzerdir¹⁴. Dünya genelinde ve gelir düzeyine göre bulaşıcı hastalıklara bağlı DALY'ler Tablo 8'de sunulmuştur.

Tablo 8. 2016 ve 2019 yılları için dünya geneli ve gelir durumuna göre her iki cinsiyet ve tüm yaş gruplarında bulaşıcı hastalıklara bağlı DALY'ler (%)¹⁴

Bulaşıcı hastalıklar	Dünya geneli		Düşük gelir		Düşük-orta gelir		Orta gelir		Yüksek-orta gelir		Yüksek gelir	
	2016	2019	2016	2019	2016	2019	2016	2019	2016	2019	2016	2019
Tüberküloz	2,00	1,86	3,35	3,21	3,25	3,04	1,48	1,36	0,55	0,50	0,10	0,10
ASYE	4,28	3,83	8,57	7,90	5,15	4,50	2,80	2,47	1,77	1,65	1,59	1,61
ÜSYE	0,34	0,25	0,31	0,33	0,33	0,34	0,37	0,37	0,34	0,33	0,36	0,35
Enterik enfeksiyonlar	4,20	3,82	10,37	9,80	5,61	4,98	1,85	1,71	0,65	0,63	0,40	0,39
Tropikal enfeksiyonlar	0,68	0,65	1,24	1,24	0,81	0,77	0,59	0,56	0,31	0,28	0,08	0,07
Sıtma	1,93	1,83	6,45	6,05	1,62	1,67	0,64	0,67	0,10	0,11	0,00	0,00
HIV dışı cinsel yolla bulaşan enfeksiyonlar	0,34	0,34	0,82	0,87	0,35	0,34	0,22	0,21	0,09	0,08	0,05	0,04
HIV/AIDS	2,19	1,88	3,63	3,04	2,52	2,25	2,47	2,15	0,77	0,66	0,22	0,21
Diğer enfeksiyonlar	2,31	2,03	5,77	5,32	2,75	2,34	1,21	1,04	0,47	0,42	0,23	0,22
Toplam	18,27	16,49	40,51	37,76	33,39	20,23	11,63	10,54	5,05	4,66	3,03	2,99

Türkiye'de ve Dünyada COVID-19 Hastalığı Pandemisi

Aralık 2019 tarihi itibarıyla Çin'den bildirilen viral pnömoni olgularının yeni bir etken nedeniyle ortaya çıktığı anlaşılmıştır. Bütün dünyayı etkisi altına alan bir pandemi şeklinde seyreden COVID-19 hastalığı nedeniyle 30.05.2022 itibarıyla 526 milyondan fazla (526.182.662) vaka ve 6 milyondan fazla (6.286.057) ölüm bildirilmiştir. Türkiye'de 30.05.2022 itibarıyla 15.070.864 vaka ve 98.957 ölüm olmuştur^{15,16}.

Türkiye’de Bulaşıcı Hastalıklar İçin Kontrol Programları

Türkiye’de bulaşıcı hastalıkların kontrolü alanında uygulanmakta olan plan ve programlar bulunmaktadır:

1. Lejyoner Hastalığı Kontrol Programı Rehberi, T.C. Sağlık Bakanlığı, 2016: Rehber Lejyoner Hastalığı’nın tanısının konulmasını, vakaların bildirilmesini, çevresel sürveyansın uygun ve sürekli şekilde yapılmasını, hastalığın önlenmesini ve hastalıkla mücadele edilmesini amaç edinmiştir¹⁷.

2. Türkiye Viral Hepatit Önleme ve Kontrol Programı (2018-2023), T.C. Sağlık Bakanlığı, 2018: Program temel olarak yeni viral hepatit vaka sayısını, viral hepatitlere bağlı gelişen komplikasyonları, viral hepatite bağlı ölümleri ve viral hepatitlerin olumsuz toplumsal etkilerini azaltmayı hedeflemektedir. Bu amaçlarla belirlenmiş stratejiler (farkındalığın artırılması, bağışıklığın artırılması, sürveyansın güçlendirilmesi, anneden bebeğe geçişin azaltılması, tedavi erişiminin artırılması, güvenli kan ürünü sağlanması, damar içi madde kullananlarda bulaşın önlenmesi, sağlık hizmeti ilişkili hepatitlerin önlenmesi) eşliğinde program yürütülmektedir¹⁸.

3. Türkiye HIV/AIDS Kontrol Programı (2019-2024), T.C. Sağlık Bakanlığı, 2019: Program HIV/AIDS’le etkili mücadelenin sağlanması için hazırlanmıştır. Programın amaçları yeni vaka sayısını ve hastalığa bağlı ölümleri azaltmak, HIV/AIDS ilişkili sağlık hizmetlerinin kapasitesini geliştirmek ve HIV/AIDS kaynaklı ayrımcılık ve mahremiyet ihlallerini önlemektir¹⁹.

4. Türkiye Sağlık Hizmeti ile İlişkili Enfeksiyonları Önleme ve Kontrol Programı (2019-2024), T.C. Sağlık Bakanlığı, 2019: Sağlık hizmeti ilişkili enfeksiyonlar (SHİE-ventilatör ilişkili pnömoni, üriner kateter ilişkili üriner sistem enfeksiyonu ve santral kateter ilişkili sepsis) sık görülen istenmeyen olaylar arasında yer almaktadır. Program, SHİE konusunda farkındalık geliştirme, sürveyans çalışmalarını güçlendirme, diğer kontrol programları ve diğer meslek gruplarıyla iş birliğinin sağlanması, çok bileşenli stratejilerin geliştirilmesi, programın işleyişinin izlenmesi ve lisans-lisansüstü enfeksiyon önleme ve kontrol müfredatının oluşturulması amaçlarını içermektedir²⁰.

5. Pandemi İnfluenza Ulusal Hazırlık Planı, T.C. Sağlık Bakanlığı, 2019: Plan, olası bir İnfluenza pandemisine hazırlıklı olunması amacıyla hazırlanmıştır. Pandemi öncesinde ve pandemi sırasında yapılacak faaliyetleri belirlemek ve sağlık hizmeti sunan kurum ve kuruluşlara yol göstermek hedeflenmiştir²¹.

6. Türkiye Zoonotik Hastalıklar Eylem Planı (2019-2023), T.C. Sağlık Bakanlığı, 2019: Eylem planının nihai hedefi Türkiye’de zoonotik hastalık (bruselloz, şarbon, tularemi, Kırım Kongo kanamalı ateşi, kuduz, kistik ekinokokkozis, toksoplazmoz ve diğer zoonotik enfeksiyonlar) sıklığını azaltarak toplumun yaşam kalitesini artırmaktır. Plan toplumun zoonozlar ve zoonozların önlenmesi konularında bilinçlendirilmesi, zoonozlarla ilgili risklerin belirlenmesi, ülke genelinde zoonozlar için tanı laboratuvarlarının açılması ve programın izleme ve değerlendirme çalışmalarının yapılması stratejilerini içermektedir²².

7. 2030 Yılına Kadar Tüberkülozu Sona Erdirme Sürecini Hızlandırmak için Çok Sektörlü Sorumluluk Çerçevesi, T.C. Sağlık Bakanlığı, 2021: Bu program 2019 yılında Dünya Sağlık Örgütü tarafından tüberkülozla etkili mücadelenin sağlanması amacıyla geliştirilmiş, Türkçe’ye çevrilerek 2021 yılında T.C. Sağlık Bakanlığı’nın kontrol programlarından biri olarak kullanılmaya başlanmıştır. Programın tüberkülozla doğrudan ve dolaylı ilişkili hedefleri bulunmaktadır. Tüberkülozu sonlandırmak için belirlenmiş dönüm noktaları 2015 yılına göre 2030 yılında tüberküloz ölümlerinin mutlak sayısını %90 azaltmak, 2015 yılına göre 2030 yılında tüberküloz insidans hızını %80 azaltmak ve tüberkülozdan etkilenen hanelerde katastrofik maliyetlerle karşılaşma oranını 2020 yılından başlayarak sıfıra indirmektir²³.

Türkiye’de Bulaşıcı Hastalık Kontrolünün Yasal Dayanakları

T.C. anayasasında (1982) sağlık hakkı sosyal bir hak olarak ele alınmıştır. Anayasanın 56. maddesinde ‘Herkes, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir,’ denilmektedir²⁴. Umumi Hıfzıssıha Kanunu (1930) sağlığı ilgilendiren tüm durumlara ek olarak bulaşıcı ve salgın hastalıklara ait özel maddeler içermektedir. Kanun belediyelere ve valiliklere bulaşıcı hastalıkla mücadele görevini, vatandaşlara bulaşıcı hastalık vakalarını ve ölümlerini ihbar etme görevini vermektedir²⁵. Türk Ceza Kanunu (2004) 195. madde

uyarınca bulaşıcı hastalıklara ilişkin tedbirlere aykırı davranan kişiler iki aydan bir yıla kadar hapis cezasıyla cezalandırılabilir²⁶.

Bulaşıcı hastalıkların kontrolüne ilişkin tüzük ve yönetmelikler de bulunmaktadır. Bunlar tarihlerine göre şu şekilde sıralanabilir:

1. Genel kadınlar ve genelevlerin tabi olacakları hükümler ve fuhuş yüzünden bulaşan zührevi hastalıklarla mücadele tüzüğü (19.04.1961): Tüzükte genelevlerin açılma şartları, genel kadınların muayeneleri ve tedavileri ile fuhuş kaynaklı cinsel yolla bulaşan hastalıkların yayılmasının önlenmesi için alınacak tedbirlere yer verilmiştir²⁷.

2. Bulaşıcı hastalıkların ihbarı ve bildirim sistemi hakkında tebliğ (06.11.2004): Bu tebliğ ile hangi bulaşıcı hastalıkların, kim tarafından, nereye ve ne sıklıkla bildirimini yapılacağı düzenlenmiştir²⁸.

3. Yataklı tedavi kurumları enfeksiyon kontrol yönetmeliği (11.08.2005): Yönetmelik yataklı tedavi kurumlarında SHİE'leri önlemek ve kontrol altında tutmak ile enfeksiyon kontrol komitelerinin oluşturulması ve nasıl çalışacağına belirlenmesi amaçlarıyla çıkarılmıştır²⁹. Bu yönetmelik baz alınarak Türkiye Sağlık Hizmeti ile İlişkili Enfeksiyonları Önleme ve Kontrol Programı (2019-2024) hazırlanmıştır²⁰.

4. Bulaşıcı hastalıklar sürveyans ve kontrol esasları yönetmeliği (30.05.2007): Bu yönetmelik bildirim yapılacak bulaşıcı hastalıkların belirlenmesi, olay ve vaka tanımlarının yapılması, bildirim sisteminin kurulması, sürveyans sisteminin etkinleştirilmesi ve salgınların zamanında belirlenerek müdahale yöntemlerinin geliştirilmesi amacıyla çıkarılmıştır³⁰.

5. Genişletilmiş Bağışıklama Programı Genelgesi (25.02.2008): Türkiye'de 1981 yılından beri uygulanmakta olan ve güncellenerek uygulanmaya devam eden bir programdır. Programın hedefleri şu şekildedir: Her antijen için ülke genelinde %95 aşılama oranını sağlamak ve sürdürmek, 12-23 aylık çocukların %90'ını tam aşı hale getirmek, 5 yaş altı eksik aşı ve/veya aşısız çocukları tespit ederek aşılama, okul çağı rapel aşılarını tamamlamak, tüm gebelerin tetanoz aşılarını uygulamak, ülkenin polioidan arındırılmış durumunu sürdürmek, maternal ve neonatal tetanozu elimine etmek, 2010 yılına kadar yerli kızamık virüsünü elimine etmek, kızamıkçığı ve konjenital rubella sendromunu kontrol altına almak, Difteri, Boğmaca, Hepatit-B, Tüberküloz, Kabakulak ve Hemofilus influenza tip b'ye bağlı hastalıkları kontrol altına almak, aşı güvenliğini sürdürmek, kayıt bildirim sistemini güçlendirmek ve toplum katılımını sağlamaktır. Genelge kapsamında uygulanmakta olan çocukluk çağı aşı takvimi Tablo 9'da ve doğurganlık çağı kadın/gebe tetanoz aşılama Tablo 10'da gösterilmiştir³¹.

Tablo 9. T.C. Sağlık Bakanlığı çocukluk çağı aşı takvimi³¹

Aşılar	Doğum	1. ayın sonu	2. ayın sonu	4. ayın sonu	6. ayın sonu	9. ayın sonu	12. ayın sonu	18. ayın sonu	24. ayın sonu	48. ayın sonu	13 yaş
Hepatit B	X	X			X						
BCG			X								
DaBT-İPA-Hib			X	X	X			R			
KPA			X	X			R				
KKK							X			X	
DaBT-İPA										R	
OPA					X			X			
Td											R
Hepatit A								X	X		
Su çiçeği							X				

BCG (Verem), DaBT-İPA-Hib (Difteri aselüler Boğmaca Tetanoz-İnaktif polio aşısı-Hemofilus influenza tip b), KPA (Konjuge pnömokok aşısı), KKK (Kızamık kızamıkçık kabakulak), DaBT-İPA (Difteri aselüler Boğmaca Tetanoz-İnaktif polio aşısı), OPA (Oral polio aşısı), Td (Erişkin tipi tetanoz aşısı)

Tablo 10. T.C. Sağlık Bakanlığı doğurganlık çağı (15-49 yaş) kadın/gebe aşılamaı³¹

Doz sayısı	Uygulama zamanı	Koruma süresi
Td 1	Gebeliğin 4. Ayında-İlk karşılaşmada	Yok
Td 2	Td 1'den en az 4 hafta sonra	1-3 yıl
Td 3	Td 2'den en az 6 ay sonra	5 yıl
Td 4	Td 3'ten en az 1 yıl sonra veya bir sonraki gebelikte	10 yıl
Td 5	Td 4'ten en az 1 yıl sonra veya bir sonraki gebelikte	Doğurganlık çağı boyunca

Td (Erişkin tipi tetanoz aşısı)

6. Salmonella ve belirlenmiş diğer gıda kaynaklı zoonotik etkenlerin kontrol altına alınması hakkında yönetmelik (27.03.2014): Bu yönetmelik Salmonella başta olmak üzere gıda kaynaklı zoonozların görülme sıklığını ve yaygınlığını azaltmak için gerekli tedbirlerin alınmasının sağlanması amacıyla yazılmıştır³². Bu yönetmelikten yola çıkılarak Türkiye Zoonotik Hastalıklar Eylem Planı (2019-2023) hazırlanmıştır²².

7. Lejyoner hastalığı kontrol usul ve esasları hakkında yönetmelik (13.05.2015): Yönetmelik lejyoner hastalığıyla mücadele amacıyla uyulacak temel esasları belirtmekte, su numunesi alınacak mekanları ve numune alım sıklıklarını açıklamaktadır. Su sistemlerinin temizliği ve dekontaminasyonu, lejyoner hastalığı sürveyansı ve laboratuvarlar da değinilen diğer hususlardır³³. Bu yönetmelikten yola çıkılarak Lejyoner Hastalığı Kontrol Programı Rehberi hazırlanmıştır¹⁷.

Sonuç

Bulaşıcı hastalıklar hem dünya genelinde hem de Türkiye'de bir halk sağlığı sorunu olarak varlığını ve etkisini sürdürmektedir. Bulaşıcı hastalıklar halen önemli bir mortalite ve morbidite nedenidir. Türkiye'de bulaşıcı hastalıkların kontrolü için hazırlanmış çeşitli programlar ve bu programlara ait yasal dayanaklar mevcuttur. Bulaşıcı hastalıkların kontrolü için ulusal düzeyde yasal zemini bulunan plan ve programların hazırlanması, bu programların uygulanması ve düzenli olarak izlenip değerlendirilmesi önemlidir.

Kaynaklar

- Parıldar H. Tarihte bulaşıcı hastalık salgınları. Tepecik Eğit. ve Araşt. Hast. Dergisi. 2020; 30(Ek sayı): 19-26.
- Türk A, Ak Bingül B, Ak R. Tarihsel süreçte yaşanan pandemilerin ekonomik ve sosyal etkileri. Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. 2020; Özel sayı: 612-32.
- Tekin A. Tarihten günümüze epidemiler, pandemiler ve ekonomik sonuçları. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. 2021; 2(40): 330-55.
- Akın L. Bulaşıcı hastalıkların kontrolü. (Halk sağlığı temel bilgiler içinde Ed. Bertan M, Güler Ç). 2. Baskı. Ankara, Güneş Kitabevi, 1997. s. 323-56.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). Ölüm nedeni istatistikleri 2016. Erişim adresi: <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Olum-Nedeni-Istatistikleri-2016-24572#:~:text=Dola%C5%9F%C4%B1m%20sistemi%20hastal%C4%B1klar%C4%B1%20nedeniyle%20ger%C3%A7ekle%C5%9Fen,ise%20serebro%20dvask%C3%BCler%20hastal%C4%B1ktan%20kaynakland%C4%B1.&text=K%C3%B6t%C3%BC%20huylu%20t%C3%BCm%C3%B6r%20nedeniyle%20ger%C3%A7ekle%C5%9Fen,78%20bin%20931%20ki%C5%9Fi%20oldu.> (Erişim tarihi: 20.05.2022)
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). Ölüm nedeni istatistikleri 2019. Erişim adresi: <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Olum-ve-Olum-Nedeni-Istatistikleri-2019-33710> (Erişim tarihi: 24.04.2022)
- T.C. Sağlık Bakanlığı. Sağlık istatistik yıllığı 2018. Ankara, 2019. Erişim adresi: <https://sbsgm.saglik.gov.tr/Eklenti/40564/0/saglik-istatistikleri-yilligi-2019pdf.pdf> (Erişim tarihi: 20.05.2022)
- T.C. Sağlık Bakanlığı. Sağlık istatistik yıllığı 2020. Ankara, 2022. Erişim adresi: <https://dosyasb.saglik.gov.tr/Eklenti/43399,siy2020-tur-26052022pdf.pdf?0> (Erişim tarihi: 02.06.2022)
- T.C. Sağlık Bakanlığı. Sağlık istatistik yıllığı 2019. Ankara, 2021. Erişim adresi: <https://sbsgm.saglik.gov.tr/Eklenti/40564/0/saglik-istatistikleri-yilligi-2019pdf.pdf> (Erişim tarihi: 24.04.2022)
- Institute for Health Metrics and Evaluation (IHME). Global burden of diseases 2019, communicable diseases DALYs (Turkey). Erişim adresi: <https://vizhub.healthdata.org/gbd-results?params=gbd-api-2019-permalink/8e3270d85a30fe4bef4f971d2a2a03c0> (Erişim tarihi: 21.05.2022)
- Institute for Health Metrics and Evaluation (IHME). Global burden of diseases 2019, deaths (Global and by socioeconomic state). Erişim adresi: <https://vizhub.healthdata.org/gbd-results?params=gbd-api-2019-permalink/6e4ef0514de7bf6930c269ca0965e529> (Erişim tarihi: 20.05.2022)

12. Institute for Health Metrics and Evaluation (IHME). Global burden of diseases 2019, communicable diseases deaths (Global and by socioeconomic state). Erişim adresi: <https://vizhub.healthdata.org/gbd-results?params=gbd-api-2019-permalink/716feb825ec890e38630d1b48e84c67f> (Erişim tarihi: 28.04.2022)
13. Institute for Health Metrics and Evaluation (IHME). Global burden of diseases 2019, communicable diseases incidence (Global and by socioeconomic state). Erişim adresi: <https://vizhub.healthdata.org/gbd-results?params=gbd-api-2019-permalink/1124e2e4e77bc6685802d0ae4da317e9> (Erişim tarihi: 29.04.2022)
14. Institute for Health Metrics and Evaluation (IHME). Global burden of diseases 2019, communicable diseases DALYs (Global and by socioeconomic state). Erişim adresi: <https://ghdx.healthdata.org/gbd-results-tool?params=gbd-api-2019-permalink/8e1ee1a4c0a0fe376d0d079bb37ea7c7> (Erişim tarihi: 27.04.2022)
15. World Health Organization (WHO). Coronavirus disease (COVID-19) 2021. Erişim adresi: <https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019/question-and-answers-hub/q-a-detail/coronavirus-disease-COVID-19> (Erişim Tarihi: 13.05.2022)
16. World Health Organization (WHO). Coronavirus disease (COVID-19) dashboard 2022. Erişim adresi: <https://covid19.who.int/> (Erişim Tarihi: 31.05.2022)
17. T.C. Sağlık Bakanlığı. Lejyoner hastalığı kontrol programı rehberi. 1. Baskı. Ankara, 2016. Erişim adresi: https://hsgm.saglik.gov.tr/depo/birimler/Bulasici-hastaliklar-db/hastaliklar/Lejyoner/Lejyoner_Hastalik_Rehberi/Lejyoner_Hastaligi_Kontrol_Programi_Rehberi_24072018.pdf (Erişim tarihi: 09.05.2022)
18. T.C. Sağlık Bakanlığı. Türkiye viral hepatit önleme ve kontrol programı (2018-2023). 1. Baskı. Ankara, 2018. Erişim adresi: https://hsgm.saglik.gov.tr/depo/birimler/Bulasici-hastaliklar-db/duyurular/Turkiye_Viral_Hepatit_Onleme_ve_Kontrol_Programi/Turkiye_Viral_Hepatit_Onleme_ve_Kontrol_Programi_TR.pdf (Erişim tarihi: 10.05.2022)
19. T.C. Sağlık Bakanlığı. Türkiye HIV/AIDS kontrol programı (2019-2024). 1. Baskı. Ankara, 2019. Erişim adresi: https://hsgm.saglik.gov.tr/depo/birimler/Bulasici-hastaliklar-db/hastaliklar/HIV-ADS/Tani-Tedavi_Rehberi/HIV_AIDS_Kontrol_Programi.pdf (Erişim tarihi: 10.05.2022)
20. T.C. Sağlık Bakanlığı. Türkiye sağlık hizmeti ile ilişkili enfeksiyonları önleme ve kontrol programı (2019-2024). 1. Baskı. Ankara, 2019. Erişim adresi: https://hsgm.saglik.gov.tr/depo/birimler/Bulasici-hastaliklar-db/hastaliklar/SHIE/Programlar/SHIE_PROGRAMI.pdf (Erişim tarihi: 10.05.2022)
21. T.C. Sağlık Bakanlığı. Pandemi influenza ulusal hazırlık planı. 1. Baskı. Ankara, 2019. Erişim adresi: https://www.grip.gov.tr/depo/saglik-calisanlari/ulusal_pandemi_plani.pdf (Erişim tarihi: 10.05.2022)
22. T.C. Sağlık Bakanlığı. Türkiye zoonotik hastalıklar eylem planı (2019-2023). 1. Baskı. Ankara, 2019. Erişim adresi: https://hsgm.saglik.gov.tr/depo/birimler/zoonotik-vektorel-hastaliklar-db/daire-baskanligi/eylem_plani/Zoonotik_Hastaliklar_Eylem_Pani.pdf (Erişim tarihi: 10.05.2022)
23. T.C. Sağlık Bakanlığı. 2030 yılına kadar tüberkülozu sona erdirmeye sürecini hızlandırmak için çok sektörlü sorumluluk çerçevesi. 1. Baskı. Ankara, 2021. Erişim adresi: https://hsgm.saglik.gov.tr/depo/birimler/tuberkuloz_db/haberler/2030_tubekuloz_sona_erdirmeye_sureci/DSO_2030_Yilina_Kadar_Tuberkulozu_Sona_Erdirmeye_Surecini_Hizlandirmak_Icin_Cok_Sektorlu_Sorumluluk_Cercevesi_dokumani.pdf (Erişim tarihi: 10.05.2022)
24. 2709 sayılı ve 18.10.1982 tarihli Türkiye Cumhuriyeti Anayasası. Erişim adresi: <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.2709.pdf> (Erişim tarihi: 11.05.2022)
25. 1593 sayılı ve 24.04.1930 tarihli Umumi Hıfzıssıhha Kanunu. Erişim adresi: <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.3.1593.pdf> (Erişim tarihi: 11.05.2022)
26. 5237 sayılı ve 26.09.2004 tarihli Türk Ceza Kanunu. Erişim adresi: <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.5237.pdf> (Erişim tarihi: 11.05.2022)
27. 19.04.1961 tarihli Genel Kadımlar ve Genelevlerin Tabi Olacakları Hükümler ve Fuhuş Yüzünden Bulaşan Zührevi Hastalıklarla Mücadele Tüzüğü. Erişim adresi: <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/2.4.5984.pdf> (Erişim tarihi: 11.05.2022)
28. 06.11.2004 tarihli Bulaşıcı Hastalıkların İhbarı ve Bildirim Sistemi Hakkında Tebliğ. Erişim adresi: <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=8580&MevzuatTur=9&MevzuatTertip=5> (Erişim tarihi: 11.05.2022)
29. 11.08.2005 tarihli Yataklı Tedavi Kurumları Enfeksiyon Kontrol Yönetmeliği. Erişim adresi: <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=9285&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5> (Erişim tarihi: 11.05.2022)
30. 30.05.2007 tarihli Bulaşıcı Hastalıklar Sürveyans ve Kontrol Esasları Yönetmeliği. Erişim adresi: <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=11347&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5> (Erişim tarihi: 11.05.2022)
31. 25.02.2008 tarihli Genişletilmiş Bağışıklama Programı Genelgesi. Erişim adresi: <https://khgmsaglikhizmetleridb.saglik.gov.tr/TR-42937/genisletilmis-bagisiklama-programi-genelgesi.html> (Erişim tarihi: 11.05.2022)
32. 27.03.2014 tarihli Salmonella ve Belirlenmiş Diğer Gıda Kaynaklı Zoonotik Etkenlerin Kontrol Altına Alınması Hakkında Yönetmelik. Erişim adresi: <https://www.mevzuat.gov.tr/File/GeneratePdf?mevzuatNo=19510&mevzuatTur=KurumVeKurulusYonetmeligi&mevzuatTertip=5> (Erişim tarihi: 11.05.2022)
33. 13.05.2015 tarihli Lejyoner Hastalığı Kontrol Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik. Erişim adresi: <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=20750&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5> (Erişim tarihi: 11.05.2022)

Correspondence Address / Yazışma Adresi

Elif Nur Yıldırım Öztürk
Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi
Halk Sağlığı ABD
Epidemiyoloji Birimi,
Ankara, Turkey
e-mail: elifnyildirim@hotmail.com

Geliş tarihi/ Received: 10.06.2022
Kabul tarihi/ Accepted: 05.12.2022